

УДК 911.3:338.48; DOI [10.30970/GPC.2023.1.3954](https://doi.org/10.30970/GPC.2023.1.3954)**ВИКОРИСТАННЯ ТОПОНІМІВ ЗАХІДНОГО І ПІВДЕННОГО ПОДІЛЛЯ В ЕКСКУРСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ (ТЕРНОПІЛЬСЬКА ОБЛАСТЬ)**

Любов Альтгайм

*Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира**Гнатюка, м. Тернопіль, Україна*

althaim@ukr.net; orcid.org/0000-0002-0643-7874

Анотація. Зосереджено увагу на важливості пробудження національної свідомості та патріотизму через організацію і надання екскурсійних послуг на основі краєзнавчого матеріалу. Важливим є залучення молодого покоління до дослідження і пізнання краю заради розширення його національної пам'яті та кругозору, пробудження гордості за своє минуле і майбутнє, розуміння української ідентичності. Досліджено географічні та історичні особливості походження назв відібраних населених пунктів Тернопільської області, їхнє змістове значення, розвиток, сучасний стан, написання та вимову. Топоніміка Тернопільської області є надзвичайно багатогою та водночас нерозвіданою і має багато перспектив її використання для реалізації екскурсійної діяльності. Для топонімічних досліджень працівники туристичної сфери можуть використовувати географічну карту, архівні та літературні матеріали, офіційні довідкові джерела. Під час дослідження описано походження назв, найцікавіших для туристичної та екскурсійної діяльності, населених пунктів Тернопільської області, які розташовані безпосередньо на екскурсійних маршрутах або неподалік від них. Важливим критерієм відбору цих населених пунктів слугували цікаві особливості історичних, природних чи людських чинників, що вплинули на формування їхніх назв, що дає змогу ознайомити споживачів екскурсійних послуг із історією Тернопільщини через відображення географії та історії краю у цих назвах. Наведена інформація сприятиме наповненню розповіді екскурсовода, як важливої складової частини екскурсії, цікавим матеріалом упродовж усього екскурсійного маршруту і даватиме змогу реалізовувати різні прийоми екскурсійної методики. Подано рекомендації щодо покращення методики проведення будь-якої екскурсії із використанням матеріалу дослідження. Наголошено на актуальності таких краєзнавчо-топонімічних досліджень у сучасному суспільстві, які дають змогу ознайомитися з історією населених пунктів Тернопільщини, вивчити особливості формування назв міст та сіл краю внаслідок багатьох чинників, серед яких чільну позицію займають географічні та історичні. Актуальним також є мотивування та залучення молоді до такого пізнання краю заради розширення її національної пам'яті та кругозору.

Ключові слова: топонімічні дослідження; топоніми; поселення; походження назви села; історія міста; організація екскурсійних послуг; шляхова екскурсійна інформація; методичні прийоми; методика проведення екскурсій.

USE OF TOPONYMS OF THE WESTERN AND SOUTHERN PODILLIA IN EXCURSION ACTIVITIES (TERNOPIL REGION)

Liubov Althaim

Ternopil Volodymyr Hnatjuk National Pedagogical University, Ukraine

Abstract. The article emphasizes the importance of awakening national consciousness and patriotism through the organization and provision of excursion services based on local history material. It is important to involve the young generation in researching and learning about the region, for the sake of expanding its national memory and outlook, awakening pride in its past

and future, and understanding Ukrainian identity. The geographical and historical features of the origin of the names of selected settlements of the Ternopil region, their meaning, development, current state, spelling and pronunciation have been studied. The toponymy of the Ternopil region is extremely rich and unexplored at the same time and has many prospects for its use for the implementation of excursion activities. For toponymic research, tourism workers can use a geographical map, archival and literary materials, and official reference sources. In the course of this study, the origin of the names of the most interesting for tourist and excursion activities, settlements of the Ternopil region, which are located directly on excursion routes or close to their passage, is described. Also, an important criterion for the selection of these settlements was the interesting features of historical, natural or human factors that influenced the formation of their names, which makes it possible to acquaint the users of excursion services with the history of Ternopil Oblast through its reflection of the geography and history of the region in these names. This information makes it possible to fill the tour guide's story, as an important component of the tour, with interesting material along the entire tour route and makes it possible to implement various methods of the tour method. Recommendations are given for improving the methodology of conducting any excursion using the research material. The article emphasizes the relevance of such local history and toponymic research in modern society, which makes it possible to get acquainted with the history of settlements in the Ternopil region, to study the peculiarities of the formation of the names of cities and villages of the region due to many factors, among which geographical and historical factors take the main position. Motivating and involving young people in such knowledge of the region for the sake of expanding their national memory and outlook is also relevant.

Keywords: toponymic studies; toponyms; settlement; origin of the name of the village; history of the city; organization of excursion services; road excursion information; methodological techniques; method of conducting excursions.

Вступ. Події останніх років вказують на потребу ознайомлення населення із особливостями історії рідного краю задля пробудження національної свідомості та патріотизму. Насамперед це необхідно робити для молодого покоління і зрілих людей, щоб ми не забували ключові події батьківського краю. Реалізувати це можна через організацію і надання екскурсійних послуг на основі краєзнавчого матеріалу. Саме завдяки краєзнавчо-топонімічним дослідженням ми можемо ознайомитися з історією населених пунктів Тернопільщини, вивчити особливості формування назв міст та сіл краю внаслідок багатьох чинників, серед яких чільну позицію займають географічні та історичні. Важливим є залучення молодого покоління до дослідження і пізнання краю, заради розширення його національної пам'яті та кругозору, пробудження гордості за своє минуле і майбутнє, розуміння української ідентичності.

Зазвичай, об'єктами таких топонімічних досліджень слугують найбільші населені пункти Тернопільської області. Важливі їхня історія та особливості походження назв населених пунктів області, їхнє змістове значення, розвиток, сучасний стан, написання та вимова, тобто вся інформація відповідно до теоретико-методологічних основ науки топоніміки (Сердунич, 2015).

Тернопільщина – багатий на географію та історію край, його населені пункти є свідками багатьох подій, що залишились у назвах міст, містечок і сіл. Однак їхні назви не обов'язково пов'язані тільки з історичними подіями. Наприклад, у Тернопільській області є населені пункти, назви яких пов'язані із:

- рослинами: Велика і Мала Березовиця, Вербів, Вільховець, Гарбузів, Дубівці, Оріховець, Соснів, Яблунів;

- тваринами, комахами, птахами тощо: Білка, Борсуки, Комарівка, Коропець, Кунин, Курники, Лисичинці, Лисичники, Лосяч, Медведівці, Оленівка, Сокілець, Соколів, Турівка, Яструбове;
- геоморфологічною будовою і корисними копалинами: Глиниці, Залізці, Кам'янки, Кременець, Піщане, Скала-Подільська, Скалат, Солоне;
- ландшафтами: Горигляди, Жолоби, Крутилів, Нагірянкa, Плоске, Стінка (Кришук, 2011).

Попри природну топоніміку Тернопільщини, є також соціальна, господарська та історична. Наприклад, на Тернопільщині поширеними є назви давнього минулого: Городище, Дзвенигород, Дуліби, Литвинів, Москалівка, Русилів, Скоморохи, Татаринці, Угорськ, Чехів. Із господарською діяльністю людини пов'язані назви: Бондарівка, Ковалівка, Конюхи, Пасічне, Смолянка, Токи. Також багато назв започатковано від чоловічих та жіночих імен: Денисів, Йосипівка, Катеринівка, Максимівка, Микулинці, Настасів, Пилипче, Романівка, Романове Село, Якимівці. Є багато колоритних ліричних назв: Більче-Золоте, Воля, Добривода, Золотники, Коханівка, Красне, Нараїв, Рай, Різдваїни, Щаснівка (Кришук, 2011).

Топоніміка Тернопільської області надзвичайно багата та нерозвідана, водночас має безліч перспектив її використання для реалізації екскурсійної діяльності. Особливості назв багатьох населених пунктів і досі залишаються недослідженими повністю. Отож потрібно глибоко вивчати історію краю, щоб пізнати і полюбити його.

Серед місцевого населення живуть тисячі легенд, переказів, оповідок, пісень щодо історичного минулого природних об'єктів Тернопільського краю. Результатом вивчення його топоніміки, збирання та аналізу фольклорних записів, пов'язаних із походженням географічних назв, став посібник Михайла Крищука "Топоніміка Тернопільщини" (Кришук, 2011), адресований фольклористам, краєзнавцям, студентам.

Методи дослідження. Порівняльний, описовий, літературний та польовий методи дослідження дали змогу зібрати комплексні матеріали та сформувані опис топонімів Тернопільської області, які до цього майже не відображено у науковій літературі, із рекомендаціями, їхнім використанням для екскурсійної діяльності.

Результати та їхній аналіз. *Топонімічні* (грец. *topos* – місце і *onima* – ім'я) *спостереження* полягають у вивченні географічних назв річок, озер, височин, населених пунктів та інших об'єктів на маршруті. Такі дослідження дають цікаві матеріали про ландшафт, корисні копалини, тварин, розселення людей, історичне минуле краю (Пангелов, 2010).

Топонімічні дослідження – вивчення походження місцевих назв, що дає змогу чіткіше уявити складні взаємовідносини і взаємозв'язки людини та природи. Географічні назви часто допомагають пояснити особливості історичного минулого тієї чи іншої території, її природи, господарства, населення та його етнічних особливостей (Альтгайм, 2014).

Розкриття географічних назв зацікавлює туристів, а від організатора вимагає знань основ топоніміки. При розробці екскурсії збір топонімічного матеріалу потребує великої і клопіткої роботи, що передбачає записи всіх найменувань, виявлення їхніх змін, визначення їхніх неофіційних назв, якщо такі є, пояснення їхнього походження, з'ясування їхнього змісту, складання коротких довідок про

географічні об'єкти. Отож *метою* нашого дослідження є провести краєзнавчо-топонімічні дослідження найцікавіших для туристичної та екскурсійної діяльності населених пунктів Тернопільської області і подати опис походження їхніх назв у тому порядку їхнього розташування безпосередньо на екскурсійних маршрутах або неподалік від них у північному і південному, східному і західному напрямках від міста Тернопіль.

Середнє за кількістю населення українське село має 20–30 мікротопонімів, що потребують пояснення. Події, прив'язані до певної місцевості, часто запозичують її назву, і літопис їх фіксує. А ще частіше історичні події відображаються у назві топоніма чи мікротопоніма.

Для топонімічних досліджень працівники туристичної сфери можуть користуватися географічною картою, архівними та літературними матеріалами, офіційними довідковими джерелами, інформацією від місцевих мешканців та краєзнавців.

Топоніміка є галуззю такої мовознавчої науки, як *ономастика*, яка вивчає загалом усі власні назви, їхнє походження, будову, розвиток. Отож залежно від *об'єкта вивчення* ономастику поділяють на:

- *антропоніміку* – галузь ономастики, що вивчає власні назви людей;
- *космоніміку* – назви зон і частин Всесвіту;
- *зооніміку* – назви тварин;
- ***топоніміку***, яка вивчає топоніми (географічні назви місцевості), закономірності їхнього виникнення, розвитку і функціонування.

Топоніміку, своєю чергою, поділять на галузі, що мають власний специфічний предмет дослідження:

- *гідроніміку* – досліджує назви водних об'єктів;
- *ойконіміку* – назви поселень;
- *ороніміку* – назви елементів рельєфу земної поверхні;
- *урбаноніміку* – назви будь-яких об'єктів всередині міст, населеного пункту;
- *мікротопоніміку* – розглядає сукупність топонімів великого географічного об'єкта (Пангелов, 2010).

Як наука топоніміка тісно пов'язана із: мовознавством; географією, об'єкти якої вивчає із точки зору походження назв; історією, яка відображається у власних назвах і без знання якої багато топонімів неможливо зрозуміти і пояснити; етнографією – заняттями, побутом, традиціями й обрядами етнічних одиниць. Оскільки топонім – категорія географічна, історична, мовознавча, то успіх його дослідження – на стику всіх цих дисциплін і значною мірою залежить від поєднання зусиль усіх трьох наукових галузей (Альтгайм, 2014).

Топоніміка, як і кожна галузь наукового знання, має свою теорію, методологію, історію.

Топоніміка як наука виробила свою теорію, основою якої є система категорій, понять, зафіксованих у термінах, характерна для топоніміки лексика – топоніми, мікротопоніми, макротопоніми (Пангелов, 2010).

Методологію топоніміки складають принципи – основоположні ідеї, засади, на які опирається наукове дослідження, й система методів, завдяки яким досліджують походження назви, закономірності формування й розвитку географічних назв.

У топоніміці успішно використовують:

- метод аналізу;
- метод синтезу;
- конкретно-історичний підхід – без знання конкретних історичних умов неможливо з'ясувати, хто жив на цій землі у різні часи, як зародився топонім, який шлях розвитку і змін пройшов, яке соціальне середовище, окремі події або особи пов'язані із його появою чи зміною;

- лінгвістичні методи: етимологічний, вивчення назв за формантами, лексико-семантичний, лексико-граматичний;

- картографічний метод, який дає змогу наочно відстежити поширення географічних назв, топонімотворчих суфіксів, змістові зміни залежно від природних, соціальних, економічних чинників;

- метод класифікації (Пангелов, 2010).

Є класифікації, побудовані за лінгвістичними ознаками, на основі об'єктів номінації. Американський учений Дж. Стюарт запропонував поділ географічних назв на *описові, асоціативні, зв'язані із пригодами, присвійні, меморіальні, рекомендаційні, народно-етимологічні, штучні, помилкові, перенесені* (Пангелов, 2010).

Можна використовувати також просту і вживану у топонімічній практиці класифікацію географічних назв за об'єктами номінації:

- омоніми – назви елементів рельєфу і його форм – гір, вершин, пагорбів, рівнин, долин;

- гідроніми – назви рік, джерел, ставків, озер, морів, океанів, водосховищ;

- фітотопоніми – імена, що походять від назв рослин;

- антропотопоніми – назви від людських імен;

- зоотопоніми – від назв тварин;

- топоніми виробничого походження (Гамарня, Руда);

- інші (Пангелов, 2010).

Такі класифікації можуть легко осягати і використовувати дослідники, вони орієнтують на джерела походження назви і, для початку, дають змогу оперувати масою топонімічного матеріалу.

Отже, **топоніміка** – це специфічна наукова дисципліна, водночас лінгвістична, історична, географічна, зі своєю історією і методологією, опанування основами якої дає суб'єктам туристично-краєзнавчих досліджень ще один важливий інструмент для пізнання краю і популяризації цієї інформації на екскурсійних маршрутах Тернопільщиною (Альтгайм, 2014).

Отож розглянемо результати нашого краєзнавчо-топонімічного дослідження найцікавіших для туристичної та екскурсійної діяльності населених пунктів Тернопільської області і подамо опис походження їхніх назв у порядку їхнього розташування безпосередньо на екскурсійних маршрутах або неподалік від них у північному і південному, східному і західному напрямках від міста Тернопіль.

На північ від Тернополя можна виокремити наступні населені пункти із цікавим походженням їхньої назви:

- *Горинка* – село у Кременецькому районі, знаходиться неподалік від автошляху із Рівного до Тернополя. Перші письмові згадки про населений пункт датують 1445 роком. Свою назву село отримало на століття пізніше і пов'язана вона із тим, що під час одного із нападів татар село згоріло вщент. Пізніше село відбудували;

● *Кременець* – це місто, наче дівчину, природа наділила неабиякою вродою. Тому у Кременець часто закохуються. Простий і красивий, без зайвого пафосу але й не без гордості у характері. Бо гордиться Кременець справді має чим. Тут є Кременецькі гори. Відповідно, й місто називали так через кремень – твердий мінерал, покладів якого багато у цій місцевості. Побутує думка, що Кременець – одне із найкрасивіших містечок нашої країни. Пересвідчитись у цьому можна лише побувавши тут особисто. Можливо, Кременець вразить мальовничістю замкових руїн і витонченістю архітектури колегіуму, або ж сумом старовинних цвинтарів. А можна просто закохатись у його незвичайну атмосферу – атмосферу старого, романтичного і такого затишного містечка – міста, що лежить у короні гір серед мальовничих волинських ландшафтів, на берегах річки Іква (Альтгайм, 2019);

● *Почаїв* – існує декілька версій щодо походження назви міста. За першою версією, назва походить від річки Почайна. Під час навали татаро-монгольської орди на Русь ченці із Києво-Печерського монастиря, рятуючись від завойовників, пішли на захід. Віднайшли на горі печери, де й оселились, а Почайна – це притока Дніпра у районі Подолу. Другу версію пов'язують із появою Пречистої Діви, або Поча-Діви, котра творила святі чуда на горі, де знаходиться Лавра. За переказами архімандрита Іоникія Галятовського, на скелі в огненному сьайві з'явилась Богородиця. У легенді йдеться, що один почаївський пастух бачив те чудо, а коли він наблизився до Матері Божої, то Вона зникла. На скелі, де стояла Богородиця, залишився відбиток правої стопи й утворилось джерельце, вода якого має чудодійні властивості – виліковує від всяких недуг. За третьою версією, назва Почаїв походить від болотистої місцевості – «поча» під горою, де поселились люди (Альтгайм, 2019);

● *Шумськ* – колишній районний центр Тернопільської області, одне із давніх поселень так званої Великої Волині. Найімовірнішим припущенням про походження назви населеного пункту може бути та, що її пояснюють шумом тутешніх лісів. З іншого боку, словом “шум” у давнину називали намулистий берег рік. Оскільки Шумськ лежить на притоках Горині – річках Кумі і Вілії, то така думка має право на існування. Менш ймовірними видаються інші версії: про шумливі віча і про засновника містечка боярина Шума. Князі Шумські своє прізвище отримали від назви містечка. Шумськ належить до літописних міст історичної Волині. Вперше поселення згадано в Іпатіївському літописі 1149 року. Нашадки Івана Богуша, колишнього дідача Шумська, 1527 року поділили місто на дві частини. Так утворилось два населені пункти Рохманів і, власне, історичний Шумськ. Із 1940 року і до останньої адміністративної реформи Шумськ – районний центр Тернопільської області (Тернопільщина. Історія міст і сіл, 2014).

Західна Тернопільщина має цікаві своїм походження населені пункти, а саме:

● *Бережани* – затишне і мальовниче місто на Тернопільщині із захоплюючою історією та цікавою архітектурою. Розташувалось воно на невисоких пагорбах та берегах річки Золота Липа. Бережани називають "Маленькою Швейцарією". Історія міста сягає XIV століття. Перша письмова згадка про Бережани як давньоруське поселення датована 1375 р. Тоді через Бережани проходив великий торговельний шлях між Львовом та Терембовею. За місцевою легендою, назва міста походить від імені власниці цих земель Анни – “берег Анни”. Дійсно, наприкінці XV століття тут господарювала Анна Хохновська. За іншою версією,

назва походить від слова "берег", адже місто розкинулось на берегах річки. Сьогодні старе місто є Державним історико-архітектурним заповідником (Земля Тернопільська, 2003);

- *Нараїв* – велике село. Лежить у надзвичайно мальовничому місці неподалік від кордону Тернопільської і Львівської областей. Тривалий час Нараїв поділяли на дві частини: Нараїв-місто і Нараїв-село. Вперше згаданий 1443 року у власності Миколи Нараївовського. Місцева річечка має таку ж назву – Нараївка. Можливо, саме тому так назвали й село;

- *Урмань* – мальовниче село, розташоване над річкою Золота Липа. Перша писемна згадка про село датована 1385 роком, а сама назва має татарське походження. “Дрімучий ліс” – так можна перекласти українською це опільське поселення;

- *Завалів* – село, розташоване на правому березі річки Золота Липа, лівої притоки Дністра. За переказами, село до XII століття називалося Зелений Дуб. Згадка про нього є у літописних записах Західної Словенії. Перша письмова згадка про Завалів датована 1310 роком у земельних реєстрах, що зберігаються у Львівському архіві. Інша документальна згадка датована 1395 роком. Відповідно до неї Завалів – власність Івана Унгаруса. Сучасна назва села походить, імовірно, від трьох оборонних валів, наявних тут у княжу добу;

- *Мужилів* – село, розташоване на берегах річки Мужилівка (Вересівка, права притока Коропця, басейн Дністра). Перша письмова згадка – 1439 рік (згаданий Стефан із Мужилова), наступна – 1447 рік. Назва села походить, за однією із версій, від першого поселенця Мужила, або волоха Івана Могили (Мугили). За іншою версією, назва села походить від татарського слова «мурза». У давнину татари нападали на Україну, деякі залишалися і оселялися на тому місці, де розташований Мужилів. Поселення називали Мурзилів. Згодом татари зукраїнізувались, а назва трансформувалась у Мужилів. Сьогодні село складається із трьох частин, які названо Старий Кут, Мохунівка і Капелія;

- *Підгайці* – місто, розташоване за 70 км від Тернополя, на правому березі річки Коропець (басейн Дністра) на висоті 333 м над рівнем моря. Через своєрідний мікроклімат місто називають “Зимні Підгайці”. Першу письмову згадку про поселення датовано 1397 роком. Назва Підгайці походить, за однією версією, від густих лісів (гаїв), що оточували місто із заходу, а за іншою – від гори Гай, котра височить на лівому березі Коропця – “місто під гаєм” (Тернопільщина. Історія міст і сіл, 2014).

У центральній частині Тернопільської області, ближче до міста Тернопіль розташовані населені пункти із назвами, походження яких може зацікавити туриста та екскурсанта. Серед них можна виокремити:

- *Гримайлів* – старовинне містечко, колись надзвичайно багате на пам’ятки, більшу частину яких, на жаль, втрачено зовсім нещодавно – протягом XX століття. Гримайлів розташований на березі річки Гнила, а його назва, найімовірніше, походить від першого поселенця Гримайла. Містечко відоме із XV століття. Найвидатнішою людиною Гримайлова є Іван Пулюй. Саме він першим у світі зробив рентгенівський знімок скелета. Разом із Пантелеймоном Кулішем переклав Святе Письмо українською мовою;

- *Гусятин* відомий із 1431 року під назвами Всятин та Усятин. Місцеві переконливо заперечують свій зв’язок із гусьми, стверджуючи, що назва селища

походить чи то від рослини гусятника, чи то від чоловічого імені Ус. Із боку Хмельниччини, через річку, лежить село із такою ж назвою – Гусятин. Колись обидва поселення склали одне ціле, що тихо-мирно жило у затінку Медоборів. Перша письмова згадка датована 1431 роком, коли в історичних документах описують бої поблизу Гусятини між польськими та литовськими князями. Назва “Гусятин” дійшла до нас ще із тих часів, крізь віки зазнавши фонетичної транскрипції – Всятин, Усятин, Гусятин;

- *Копичинці* – містечко, яке лежить на берегах річки Нічлави поблизу траси Тернопіль – Чернівці. Ймовірно, що назва міста походить від двох слів: “копа” і “чинити”, оскільки раніше поселення називали Копачин чи Копичин. Друга версія: назва походить від слова “капища”. У VIII–IX століттях на цьому місці було слов’янське поселення, отож язичницькі капища тут однозначно були. Існує третя версія: поселення отримало назву від родини Копичинських, які володіли містом із 1615 р. Копичинці відомі із першої половини XIV століття;

- *Хоростків* – місто у Тернопільській області, первісна назва якого звучала як Хворостків. Тобто вона утворилась від слова “хворост”. За народною легендою, у заростях чагарників (у хворості) ховався тутешній люд під час татарських набігів. Дехто пояснює найменування населеного пункту іншими версіями. Така назва могла утворитись від “хвороби” чи “хворості”. Перші письмові згадки про Хоростків датовані 1565 роком;

- *Вишнівець* – село міського типу, одне із давніх поселень Південної Волині. Раніше називалося Вишневець. Від назви містечка походить родове прізвище відомого русько-польського роду Вишневецьких. Здебільшого дослідники сходяться на думці, що Вишнівець як населений пункт міг виникнути вже у XVI столітті. У письмових джерелах містечко вперше зафіксоване у 1395 року. Вже на той момент ним володів Корибут Ольгердович. Саме його нащадки через якихось два покоління почнуть себе вперше називати Вишневецькими. Найвідоміші уродженці Вишнівця – представники саме роду Вишневецьких. Ймовірно, що саме тут народився Дмитро-Юрій Вишневецький – громадський і політичний діяч Речі Посполитої. Також увійшов в історію як один із найбагатших магнатів свого часу у Речі Посполитій. Інший видатний представник цього роду, місцем народження якого називають Вишнівець, – легендарний засновник Запорозької Січі – Дмитро Байда-Вишневецький (Земля Тернопільська, 2003);

- *Збараж*. Перша літописна згадка про це поселення як укріплене городище Галицької землі, що розкинулося на мальовничій Подільській височині, на обох берегах річки Гнізна, датована X століттям. Одні дослідники стверджують, що назва “Збараж” походить від слова “збір”, аргументуючи, що тут руські князі збирали своїх воїнів, йдучи на рать. Тому Нестор Літописець, автор “Повісті минулих літ” називає його “Збираж”. Інші дослідники вважають, що назва “Збараж” походить від праслов’янського слова “бара” — заболочена місцевість. Збараж не заснований князями Збараськими і не від них походить його назва. Вони, ставши власниками міста, прийняли назву і титул князів Збараських (Земля Тернопільська, 2003);

- *Зборів* – відомий історичний центр, одне із найдавніших міст Західної України. Місто виникло 1166 року під назвою Верхостав. Ця назва засвідчує географічне розташування поселення – у верхній течії Стрипи. Верхостав 1241 року зруйнували татари, після чого відбудованому місту дали назву Зборів. Сама

ж сучасна назва пов'язана зі словом “збір” або “збор”, тобто місце, куди зійшлися врятовані мешканці. Перші відомі власники Зборова – Зборівські. Найімовірніше своє прізвище отримали від назви міста, а не навпаки;

- *Козова* – селище вперше в історичних джерелах згадано у 1440 року. Назва “Козова” походить від слова “коза”. Мешканці села випасали багато кіз на пасовиськах;

- *Ланівці* – місто, засноване 1444 року. Одне із наймолодших міст Західної України. Назву міста пояснює романтична і водночас дуже трагічна легенда. Раніше на тутешніх землях жив хлопець на ім'я Лан (Лань), закоханий у місцеву красуню Оленку. Однак мати дівчини виступала проти шлюбу із Ланом. Її небажання стало настільки сильним, що вона наказала своїй служниці отруїти обох закоханих. На місці, де померли наречені, виросла пшениця, а от матір дівчини люди прив'язали до хвоста коня і так пустили. За іншою версією, назва міста могла з'явитися й у значно простіший спосіб. Наприклад, перші поселенці могли вирубати ліс і на лану, що утворився, закласти селище. Оскільки Ланівці виникли у часи Середньовіччя, то й назва могла утворитися від слова “лан” – міра довжини, яка побутувала у той час на Україні та й у Речі Посполитій;

- *Підволочиськ* – селище міського типу, своєрідна залізнична брама Галичини. Із давніх часів цими місцями проходив торговий чумацький шлях, який перетинав Збруч у районі сучасних Підволочиська – Волочиська, раніше – одного поселення на обох берегах Збруча, що мало назву Волочище. Назва пов'язана із тим, що у цьому місці через заболочену місцевість перетягували “волоком” вантажі і переправляли їх на човнах через Збруч. За іншою версією, назва походить від “волока” – одиниці земельної міри у 30 моргів (близько 17 гектарів). Першу згадку про Волочище відстежено в акті від 9 липня 1463 року, в якому описано поділ “Отчини своєї” князями Збараськими: Семеном, Султаном та Василем. Наступна згадка про поселення – у “Купчій князя Степана Збараського князю Петру Збараському” від 17 листопада 1595 року, в якій повідомляють, що Степан дав Петру купчу на половину замку і Волочищі;

- *Скалат* – одне із невеликих міст Тернопілля. Назва населеного пункту походить від слова “скеля”. Береги місцевої річки Гнилої оточені скелями, які входять до системи Подільських Товтр. Як село Скалат вперше у письмових джерелах згадано 1512 року;

- *Буданів* – село, назву якого до 1946 року писали як Будзанів. Ймовірно, що вона походить від особливого виду сиру – будзу, який добре вміли виготовляти тутешні пастухи. Виникнення Буданова пов'язано безпосередньо із селом Скоморохи колишнього Бучацького району. Це село перебувало у власності Катерини Будзановської із Золотників. Відомо, що рід її чоловіка походив із глибинної Польщі (Куявія). 1549 року цій шляхтянці надали право закласти місто поблизу діничного села Скоморохи. Так виник Будзанів;

- *Зарваниця* — село Тернопільської області, розташоване на лівому березі річки Стрипи. Для християн усього світу Зарваниця добре відома чудотворною іконою і цілющим джерелом, поблизу якого з'являлася Божа Матір. Є кілька версій щодо назви села. За народними переказами, початки зародження Зарваниці пов'язують із появою чудотворної ікони Богоматері. Місцина над Стрипою стала надійним прихистком християнства під час наступу монголів на терени Русі-України. Коли 1240 року вщент зруйнували Київ, уцілілі монахи почали втікати

на захід. Легенда розповідає: один із київських ченців чудом врятувався від ворожих наїзників й опинився на галицькому Поділлі у лісах над рікою Стрипою. Довге скитальство та нестерпний голод так знесли його, що чернець заснув, умиротворений надією на допомогу Богоматері. У сні відкрилась перед ним райська місцина: оповита чарівним серпанком долина, погаптована різнобарвними квітами і освітлена дивним сяйвом. У його блиску з'явилася Мати Божа із двома ангелами, які мали у руках білі лілії. Чернець упав перед Пречистою Дівою Марією на коліна. Вона із усмішкою подала йому у руки край свого омофора. Чернець прокинувся і побачив чудову долину, оточену віночком густого лісу. Раптом у росяній траві засвітилося джерело чистої води, а над ним спалахнула небесним промінням ікона Пресвятої Диви Марії із малим Ісусом на руках. Чернець пригадав сон і склав поклін Пречистій. Це місце, де “зарвав” його сон, назвав Зарваницею. Згодом він збудував біля кринички каплицю і примостив у ній ікону Богоматері. Сюди, почувши про чудо, приходили люди і поселялися. Із роками у затишному видолінку вирости церква і монастир, селянські обійстя. Так засновано Зарваницю (Земля Тернопільська, 2003);

- *Кобиловолоки* — село, розташоване між двома річками – Серетом і Нічлавою, у межах Буданівського лісу. Протягом 1964–1990 років називали Жовтневе. Назва походить від того, що мешканці “волокли кобилами (кіньми) через бездоріжжя екіпажі та вантажні вози”. Першу писемну згадку про село датовано 1394 роком;

- *Микулинці* належать до переліку найдавніших населених пунктів Тернопілля. Про походження назви містечка досі точаться дискусії. Назву могли сформувати від прізвища засновника – князя Василя Микули. Свою назву Микулин міг отримати і від монастиря Св. Миколи. Микулинці вперше згадано під назвою Микулина у “Повчаннях” 1096 року Володимира Мономаха. Надалі поселення тричі згадують на сторінках Лаврентіївського рукопису (Земля Тернопільська, 2003);

- *Струсів* уперше у історичних джерелах згадано 1414 року під назвою Підбогородиче (ймовірно, від храму на честь Богородиці). Щоправда, відомий знавець західноукраїнських замків Орест Мацюк наводить іншу назву – Підбугорище, або Підбугородичине. Відомо, що 1434 року поселення належало невідомому дослідникам Янушеві Кердею із Оринина. На початку XVI століття поселення змінює власників, а разом із ними – й назву. Із того часу його почали називати Струсів, на честь славного і давнього роду Струсів – шляхтичів українського походження. Про войовничість цього лицарського роду склали легенди (Альтгайм, 2019);

- *Теребовля* – одне із найстаріших міст на західноукраїнських землях. Першу згадку відстежено у літописі 1097 року. Назва міста походить за старою народною традицією від дієслова “теребити”, тобто корчувати ліс. Перші поселенці витеребили, тобто зрубали, викорчували ліс і на зрубі заснували оселю, яка із плином часу розгорнулася у город-місто під назвою Теребовль. Ще одним варіантом виникнення назви є походження від особового іменника Теребослав. Це ім'я існувало у давні часи, проте до нашого часу не збереглося. Отож невідомо, хто цей Теребослав, з іменем якого пов'язують походження назви, засновник чи видатний мешканець. Також існує прив'язка Теребовлі із дакійською оселею Тріфульон, що її заснували на території сучасного міста між селом Зеленче і

семенівським лісом емігранти із Дакії, греки за походженням. Щоправда, життя на теребовельській землі існувало вже у доісторичні часи – на сотні або тисячі років перед народженням Ісуса Христа, що підтверджують численні археологічні знахідки. Наші предки були чи не першими, що тут осіли. Але про дакійську колонізацію нічого більше невідомо і не залишилося слідів цієї оселі Трифульон (Земля Тернопільська, 2003);

● *Велика Березовиця* – назва села має доволі просте звучання, однозначного походження не встановлено. Польські краєзнавці у ХІХ столітті пояснювали назву тим, що через село текла річка Серет, а будинки будували на обох берегах. У давньослов'янській мові існувало слово “зовиця”, яке означало сестру чоловіка. Можливо, село перейшло у спадок саме такій чийсь родичці. Село відоме спочатку під назвою Березовиця, згодом додали другу частину – Велика. Місцеві мешканці пояснюють назву свого селища від назви дерева – берези. Про Велику Березовицю перші згадки датовано 1458 та 1474 роками;

● *Великі Бірки* – селище міського типу неподалік Тернополя. На місці теперішнього містечка у ХV столітті бував великий ліс (бір) між річками Серетом і Гнізною. Поселення, яке виникло поблизу нього, назвали Борки. У наступні століття також вживали назви: Подбор'є, Борки Великі, Великі Борки і, зрештою, Великі Бірки;

● *Великі Гаї* – велике село, яке прилягає до південно-східних околиць Тернополя. Назва населеного пункту походить від дубових гаїв, які його оточують з усіх боків. Перші письмові згадки про Великі Гаї датовано 1785 роком. Тоді у селі мали свої земельні наділи тернопільські міщани. Саме деякі міщани осідали тут родинами та ставали селянами. Іншим джерелом формування населення села були кріпаки-втікачі (Тернопільщина. Історія міст і сіл, 2014);

● *Тернопіль*. Назва міста, відповідно до першої версії, походить від польського слова “taru” – “тер(е)н”, яке майже співзвучне із українським словом “терен”, та словом “поле”. У поєднанні цих двох слів маємо тернове поле – тобто місцина, що поросла терном. За другою версією, назва походить від гарної легенди про дівчину Терну, якій баба-ворожка наворожила красиву долю, що й погубить її. У дівчину закохався княжий син. Він обіцяв викрасти її. Проте дівчина кохала широкоплечого й мужнього парубка Поля, із яким їй довелось утекти від князя. Та все ж Терну й Поля наздогнали і вбили княжими стрілами на терновому полі. Молоду пару поховали, а легенда й досі ходить поміж людьми. За іншою версією, Ян Тарновський 1540 року заснував місто, яке назвав на честь роду Тарновських у поєднанні із грецьким словом “поліс”, тобто місто. До речі, до 1944 року місто іменували Тарнополем. Щодо інших версій варто згадати, що деякі історики виводять назву зі слова “ополе”, що означає об'єднання родів чи громад та слова Тарн. Ця версія майже збігається із версією про Тарновських із тією лише відмінністю, що у першому варіанті Тарн об'єднують із полісом, у другому – із ополем, що вказує на об'єднання родів Тарновських у цьому місті, тобто вказує на створення родового гнізда. У міста є ще одна легенда про походження назви, відповідно до якої назва “тернове поле” утворюється також зі слів “терен” і “поле” але за інших обставин. За легендою, людські розселення на місці сучасного Тернополя існували тут із давніх-давен. По обидва береги річки Серет, використовуючи плодючі землі, річку із доброю рибою та великою кількістю різних птахів, розташувалися два села – Сопільче та Топільче. Чому перше назвали

Сопільче – легенда не розповідає. Мабуть, любили там грати на сопілках. Проте другу назву – Топільче – пояснювали просто: там проживали люди, котрі прийшли туди із полів. Проте, як то завжди трапляється, довго сополянам і тополянам поживати у мирі та добробуті не дали. Вороги вщент спалили ті села. А кого не полонили у ясир – ті поховались у лісах. Деякий час на місцях попалених сіл ніхто не наважувався оселитись. А попалені хатки поросли чагарником – тереном. Перші селяни, що після тих страшних подій наважилися оселитися тут – так і проживали посеред терену, очистивши від чагарників лише невеличкі, необхідні ділянки. Відновлене село прозвали Терновим полем, скорочено – Тернополем. Поблизу закладеної 1540 року фортеці виросло місто (Бойцун, 2003).

Південна частина Тернопільської області представлена населеними пунктами, які мають цікаві назви різного походження. Тут розташовані:

- *Більче-Золоте* – село, яке знаходиться у декількох кілометрах на південь від траси Борщів – Товсте. У XV столітті неподалік від річки Серет виникло поселення із назвою Більче. Першу документальну згадку про Більче датовано 1482 роком. Існує місцева легенда, яка пояснює назву села від дівчини на ім'я Більча, що врятувала селян від злого пана, який обклав селян важкими податками. Більча, яку сватав за себе сам пан, вбила злого володаря, а саму рятівницю замурували живцем у кам'яну гору. У 1890-х роках поселення отримало нову назву – Більче-Золоте, а заодно і статус містечка;

- *Борщів* – у письмових джерелах місто під такою назвою вперше згадано 1456 року. Назва міста, припускають, походить від рослини – борщівника. Назва цієї рослини пов'язана із традиційною українською стравою – борщем. Зелене листя і стебла борщівника здавна додавали до борщу, різноманітних супів та інших страв. Ця рослина у науці відома як *Борщівник сибірський* (*Heracleum sibiricum*) — дво- або багаторічна рослина, відома під народними назвами “борщевник”, “борщаник”, “фруцик”, “щербач сибірський”, “солodka трава”, “лопуцьки”. Це кормовий, медоносний, лікарський вид, що інколи поводить себе як бур'ян, історично їстівна рослина, все рідше зараз застосовується в їжу через можливу плутанину із отруйними борщівниками (Сосновського, Мантегацці) та можливого створення між ними проміжних гібридів різного ступеню токсичності. Щодо назви міста також існує народна легенда. Як відомо Поділля зазнавало постійних нападів татар. Під час одного із таких нападів якогось татарина втопили у казані з борщем (Земля Тернопільська, 2003);

- *Бурдяківці* – село, назва якого походить від маленької річки Бурди, що протікає крізь село та впадає у річку Збруч. Перша писемна згадка про поселення належить до XV століття. У радянський період про Бурдяківці мало згадували, оскільки тут знаходився секретний об'єкт – підземна пускова установка міжконтинентальних ракет стратегічного призначення, яку ліквідували на початку 90-х років;

- *Мельниця-Подільська* – одне із містечок Тернопільщини, відоме із XII століття під назвою Мельниця. У наступні століття називалось Мельницею над Дністром. Пізніше почали вживати назву – Мельниця-Подільська. Найменування населеного пункту пов'язане із наявністю тут великої кількості водяних млинів на берегах. Це місце зараз називають Млинівкою. Іншу версію пропонує польський мандрівник Гжегож Раковський. На його думку, назва походить від російського слова “мел”, тобто крейда. Стрімкі, висотою до 20 м кручі Дністра складаються із

крейдяних відкладень. Друга частина назви – “Подільська” – стосується місця розташування міста – “на Поділлі”. Так Мельницю-Подільську вирізняли з поміж інших Мельниць. Останню назву надано порівняно нещодавно – 1940 року;

- *Скала-Подільська* – одне із містечок Південного Поділля. Раніше відоме як Скала та Скала над Збручем. Найменування населеного пункту красномовно засвідчує, що селище розташоване на стрімкому березі річки Збруч. Друга частина назви вказує на географічне розміщення – на півдні Поділля;

- *Білявинці* – село, старовинне поселення, відоме із XV століття. Щоправда, колись воно знаходилося далі на схід. Переселення білявинського населення відбулося у XVII столітті і спричинили його напади турків. Це батьківщина відомої оперної співачки Соломії Крушельницької, де вона народилася, а за кілька років її батька, священика Амвросія Крушельницького, перевели у село Біла під Тернополем. Етимологія походження назви Білявинці виявляється не такою й простою: не білий колір, а ліси, що колись вінцем оточували село, вплинули на назву. Зараз від тих лісів залишилися тільки місцеві назви полів: “Кадуб”, “Під Дубиною”, “Під Березиною”;

- *Бучач* – одне із найдавніших міст Поділля. Існує багато версій походження назви населеного пункту. Одна із них розповідає, що назва походить від давньослов'янського слова “буча”, що означало бурхливу весняну воду. Враховуючи рельєф міста, така версія видається доволі ймовірною. За іншою версією своє найменування Бучач міг отримати від букових лісів, які росли довкола міста. Від назви міста своє прізвище отримав відомий на Галичині рід Бучацьких (Земля Тернопільська, 2003);

- *Золотий Потік* – одне із найдавніших поселень Бучаччини у Тернопільській області. Перша назва поселення – Загайполе. Очевидно, таку назву селу дали мешканці сусіднього населеного пункту, від якого воно лежало “за гаєм і полем”. Під назвою Загайполе поселення вперше згадують 1388 року. Пізніше село перейменували на Потік (така назва вказує на річку або джерело). Із отриманням Потоком прав міського поселення його перейменували у Золотий Потік. Село, вже як Золотий Потік, згадано у “Синописі” Анатолія Демаха, де він описав тутешні весільні традиції. Деякий період в один і той самий час у писемних джерелах містечко згадували під назвою Загайполе та Золотий Потік;

- *Пишківці* — село неподалік від міста Бучача Тернопільської області. Відстежено, що село згадане у записці Галицького земського суду 2 січня 1457 року. Ще одна писемна згадка – 1651 року. Засноване село у XVI столітті. Існує багато версій походження назви села. Одна із них така: у селі жили бідні мешканці, які мали маленькі клапті землі “піші”. Від цього слова і пішла назва села — Пишківці. Друга легенда, яку переповідають старші покоління місцевих мешканців, говорить, що місцевість навколо села здавна дуже заболочена. Його оточували ліси, мочарі. Щоб добратися до села, залишали вози, коней перед лісом, а далі йшли пішки. Від слова “пішки” і походить назва села Пишківці;

- *Підзамочок* – також село неподалік від міста Бучача. Його назва, очевидно, пов'язана із тутешнім замком, який споруджено на пагорбі над річкою Стрипою. Спочатку ця назва звучала як “Пізамче”, із часом змінилася на “Підзамочок”, (найімовірніше через невеликі розміри цього поселення). Вперше село згадують в описі міста Бучача, складеного французом д'Алейраком. Він зазначає, що є село Підзамче із замком. Факт згадки у цьому описі засвідчує, що Підзамочок існував

ще задовго до цього. Наступна письмова згадка про село датована 1764 роком, коли Бучач разом із передмістями даровано Потоцьким. Підзамочок магнати також отримали у свою власність (Альтгайм, 2019);

- *Трибухівці* – назва цього села походить від трьох величезних вікових дерев – буків, які, за переказами, росли при в'їзді у село. Первісна назва – Трибуківці – згодом трансформувалась у Трибухівці;

- місто *Заліщики* – місто, колись поселення на півдні Тернопільської області, лежить у глибокому мальовничому яру Дністра. Це, мабуть, єдина на Поділлі місцевість із теплим, подібним до середземноморського, кліматом. Назва “Заліщики” походить, як легко здогадатися, від місця проживання його перших поселенців – “за лісом”. Село Заліщики засноване на землях села Дубровляни (Добровляни) як виселок близько 1469 року. Виселок той відомий під назвою Залісся, у XVI столітті – Залісше. Назву Заліщики зафіксовано після 1578 року (Земля Тернопільська, 2003);

- *Товсте* – селище міського типу неподалік Заліщиків Тернопільської області. Назва містечка походить від прізвища чи прізвиська одного із перших його власників – В'ячеслава Товстого, якого згадано як боярина князя Романа Мстиславовича. У різні періоди назва поселення звучала по-різному. Окрім загальноприйнятої, ще згадується як “Толсте” та “Тлусте”;

- *Горигляди* – село, розташоване на річці Дністер на півдні Тернопільської області. Першу писемну згадку датовано 1421 роком. Існує легенда, що колись давно, відразу після війни 1654 року, над Дністром оселилися два козаки. Один, що жив на долині, називався Підгірний, а той, що на горі, мав ім'я Соловій. На горбі високому за Дністром стояла давня козацька могила, вона є ще й зараз. На ній закопано високий стовп, верх якого обвитий клоччям і облитий смолою. Коли вартові бачили, що наближаються вороги, то запалювали смолу. І люди вже знали, що їм робити. Вони все нагадували своїм вартовим такими словами: “Добре сі з гори гляди”. Від слів “з гори гляди” походить назва села Горигляди, що лежить у долині Дністра, а в протилежний бік має стрімкі високі кручі;

- *Коропець* – селище міського типу, розташоване на схилах Дністровського каньйону. Звичайно, походження назви цього населеного пункту пов'язане із коропами, які водилися у Дністрі та інших дрібних річках – його притоках. Коропів зображено і на теперішньому гербі містечка. Перша писемна згадка про Коропець датована 1421 роком. Тоді король Польщі Владислав II Ягайло дав розпорядження побудувати тут костел. Цей факт засвідчує, що на той момент Коропець мав би бути чималим поселенням, якщо потребував побудови костелу. Деякий час містечко перебувало у власності відомої родини Бучацьких, потім ним володіли Кирдеї та Колі (Альтгайм, 2019);

- *Монастирська* – невелике місто Тернопільської області. Раніше поселення називали Підгородне та Монастирища. Сучасна назва є наслідком полонізації. За таким принципом виникла назва, наприклад, Мостиськ на Львівщині. Назва Підгородне асоціюється із розташуванням містечка поблизу підніжжя гори. Про теперішнє найменування Монастирська йдеться також у легенді. Один із князів привіз із походу на половців дівчину незрівнянної краси та палко у неї закохався. Однак юнка не змогла жити у полоні, попри увагу із боку князя, розкіш і багатство. Дівчина пішла на гору, де й перетворилась на відьму. Згорьований князь від того

постригся у монахи, а його ж удільне містечко відтоді почали називати Монастирищем (Земля Тернопільська, 2003);

- *Коліндяни* – село на правому підвищеному березі річки Нічлави. Перша документальна згадка про поселення датована 1661 роком. Відтоді і до початку XIX століття воно належало відомому роду Володійовських. Щоправда, тоді містечко називали Райгород. Таку назву воно носило принаймні до 1786 року. Назва “Коліндяни” згадували пізніше (походить від слова “коленда”, що у перекладі із польської означає “коляда”);

- *Росохач* – перша письмова згадка про село на півдні Тернопільської області датована 1785 роком. Щодо походження назви села поширено дві версії: одна – від прізвища його власника (засновника) на прізвище Росохацького; інша – від старезних, високих і розсохлих дерев (очевидно, тополь), які тут росли у прадавні часи понад річкою Серет;

- *Чортків* – назва міста іноді насторожує тих, хто вперше її чує. Не менше лякає вона і самих місцевих мешканців, які навіть намагалися підняти питання про перейменування його на більш позитивну релігійну назву – Богородичне. А дарма, нічого “диявольського” у назві цього подільського містечка немає: вважають, що вона походить від одного із перших власників Єжи Чартковського, який 1522 року збудував тут перший дерев’яний замок, хоча і це лише здогадки. Ще 1427 року поселення згадують як Чартковіце, що було власністю Прадонтича і належало до Теробовлянського повіту. Тож таємницю назви ще належить дослідити майбутнім поколінням (Земля Тернопільська, 2003);

- *Шманьківці* – село неподалік міста Чорткова, розташоване на правому березі річки Нічлави. Перша писемна згадка датована 1785 роком. В основу назви села Шманьківці покладено слово “Семанько” – ім’я селянина бідняка, якого селяни називали “Шманько”. Деякі дані із переказів засвідчують, що назва походить від прізвища польського магната Шманьківського;

- *Ягільниця* – село, що розкинулось на березі річки Черкаски – правої притоки річки Серет. За переказами, назва села має декілька легенд. Перша розповідає, що у час набігів татар на українські землі у XV столітті руйнувань зазнав і Ягільницький дерев’яний замок, який споруджено на пагорбі, що мав трикутну форму. Під час облоги захисники, які зібралися за його стінами, відбивалися стрілами, списами, кидали каміння, а коли бракувало й цього, то лили на татар зварену киплячу кашу. Татари у паніці відступали і кричали: “Ягел”, що у перекладі означало “пече”. Після цієї події поселення, що виникло під замковою горою, на берегах річки Черкаски, назвали Ягільниця. Друга легенда вже має деякі архівні підтвердження. Назва села Ягільниця походить від прізвища польського короля Казимира Ягеллончика, який у XV столітті, йдучи походом на Молдавію, стояв тут табором. Звідси він посилав своїх послів на переговори із її господарем Петром Мултаном. Село, яке із часом виникло на місці, де стояло військо короля, назвали Ягільниця. Третя легенда сягає часів, коли наш край потрапив під владу Литовсько-Польської держави. Не мирився український народ із наступом польських феодалів та литовським пануванням. Повсякчас спалахували народні повстання. У цій боротьбі відомі і спільні дії литовсько-польських народних мас та українських козаків проти турецько-татарських нападників. Ратні люди, відбиваючи ворогів і організовуючи захист південних рубежів, поверталися, додому. Один із шляхів, напевно, пролягав уздовж діброви, де зараз військовий

аеродром. Тут простягався широкий яр, дном якого текла річка. Ось цим яром – байраком попід горою, що зветься Манівка, повертались у рідний край козаки. Те місце, де зупинилися вони, назвали “Ягель”. Багато різних людей осіло на цій землі. Мабуть, подобалася вона своєю красою, та й була мало заселеною у ті часи. Очевидно, назва села походить від зупинки, що козаки звали “Ягель” (Тернопільщина. Історія міст і сіл, 2014).

Дискусія та обговорення. Під час нашого дослідження описано найцікавіші для туристичної та екскурсійної діяльності населені пункти Тернопільської області завдяки їхньому розташуванню безпосередньо на екскурсійних маршрутах або неподалік від них. Також важливим критерієм відбору цих населених пунктів слугували цікаві особливості географічних, історичних, природних чи людських чинників, що вплинули на формування їхніх назв, що дає змогу ознайомити споживачів екскурсійних послуг із історією Тернопільщини через її відображення у назвах населених пунктів цього краю.

Загалом інформація дає змогу наповнити розповідь екскурсовода, як важливої складової частини екскурсії, цікавим матеріалом упродовж усього екскурсійного маршруту і реалізовувати її різні методичні прийоми. Методика проведення будь-якої екскурсії побудована на використанні декількох прийомів або видів розповіді: *екскурсійна довідка, характеристика об'єкта, пояснення, репортаж, коментування, цитування, літературний монтаж* тощо. Використовуючи топонімічну інформацію про походження назв населених пунктів у розповіді, екскурсовод може застосувати й інші методичні прийоми, наприклад: *прийом наростання подій* або *нагромадження матеріалу, прийом аналогії, прийом контрасту, відступу від теми* тощо (Альтгайм, 2020).

Часто одним із обов'язкових якостей екскурсовода називають здатність до *імпровізації*, тобто до несподіваного, раптового створення розповіді безпосередньо під час проведення екскурсії. В екскурсійній роботі можливість імпровізації визначається не тільки талантом виконавця-екскурсовода, й досконалістю володіння фактичним матеріалом, знаннями у тих або інших галузях науки. Саме такі топонімічні дослідження і дають змогу накопичити велику кількість інформації для реалізації цих прийомів під час пересування екскурсійної групи автобусом до пункту призначення, тим паче, коли цей шлях займає кілька годин. У такий вільний від екскурсій час на маршруті екскурсовод реалізує *шляхову екскурсійну інформацію* – розповідь про екскурсійні об'єкти, населені пункти, підприємства, визначні місця, пам'ятники історії і культури, природи, розташовані уздовж шляху руху автобуса або іншого виду транспорту (Альтгайм, 2017).

Шляхова екскурсійна інформація містить короткі повідомлення про історичні події, які відбувалися у місцевості чи населеному пункті. Подається у вигляді документальних довідок, коментарів до об'єктів, які з'являються за вікнами транспортного засобу. Екскурсовод або керівник туристичної групи під час поїздки розповідає про місцевість, край чи область, де у цей момент проходить маршрут, а також про події, про видатних діячів, пов'язаних із цією місцевістю. Значна увага у шляховій інформації належить історії і сучасності, етнографії і культурі тощо. Зазвичай вона має багатотемний аспект, однак інформацію можна присвячена одній темі (наприклад, походженню назв населених пунктів даного

краю). Це дає змогу істотно доповнити зміст екскурсії, розширити уяву учасників подорожі про край, де вони перебувають (Альтгайм, 2017).

Мережу екскурсійних маршрутів в Тернопільській області постійно розширюють: оновлюють діючі і доповнюють новими. Це дає можливість ознайомлювати туристів та екскурсантів із більшою кількістю поселень. Отож є необхідність постійно поповнювати розповідь екскурсоводів інформацією про них безпосередньо на місці їх відвідування чи на шляху до них. А це визначає майбутні перспективи таких досліджень і опису в області: омонімів, гідронімів, фітотопоніми, антротопоніми, зоотопоніми, виробничих топонімів тощо

Висновки. Топонімічні дослідження про формування географічних назв тобто етимологія назв населених пунктів Тернопільської області, пояснення історії їх походження дають змогу усвідомити первинний зміст назви того чи іншого поселення. Вони засвідчують, що будь-яка географічна назва має свою історію. Здебільшого назви виникають стихійно, проте зовсім не випадково, що й доводить: беззмістовних топонімів немає. Хоча, походження частини із них є цілком простим, багато топонімів розгадати і дослідити не так легко.

Отже, нами проведено краєзнавчо-топонімічні дослідження найцікавіших для туристичної та екскурсійної діяльності населених пунктів Тернопільської області і подано опис походження їхніх назв у тому порядку їхнього розташування безпосередньо на екскурсійних маршрутах або неподалік від них у північному і південному, східному і західному напрямках від міста Тернопіль.

Географічні назви населених пунктів слугують серйозним документальним доповненням історичних нарисів і довідників про давно минулі віки краю. Саме тому топоніміку називають мовою землі: їй довірили зберігати пам'ять про себе минулі епохи, зниклі народи і культури. Сучасне суспільство потребує знань про особливості історії рідного краю задля пробудження національної свідомості та патріотизму, щоб не забути про пам'ять батьківського краю. Завдяки таким краєзнавчо-топонімічним дослідженням ми маємо змогу ознайомитися із географією та історією населених пунктів, зокрема Тернопільщини, вивчити особливості формування назв міст та сіл краю внаслідок багатьох чинників, серед яких чільну позицію займають географічні та історичні. Актуальним є мотивування та залучення молодого покоління до пізнання рідного краю заради розширення його національної пам'яті та кругозору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Альтгайм Л. Б., Бордун О. Ю. Використання геолого-геоморфологічних об'єктів Подільського Придністер'я в екскурсійній діяльності // Проблеми геоморфології і палеогеографії Українських Карпат і прилеглих територій : збірник наук. праць. 2020. Вип. 1(11). С. 230–249.
- Альтгайм Л. Б. Використання найбільш привабливих сакральних об'єктів заходу Тернопільської області у наданні екскурсійних послуг // Регіон – 2019: стратегія оптимального розвитку : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 16 – 17 жовтня 2019 р.). Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. С. 231 – 234.
- Альтгайм Л. Б. Використання природно-рекреаційного потенціалу Тернопільської області у екскурсійних послугах // Регіон – 2020: стратегія оптимального розвитку : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 8 – 9 жовтня 2020 р.). Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2020. С.128 – 132.

- Альтгайм Л. Б. Організація екскурсійних послуг : навчально-методичний посібник [для студентів географічного факультету, які навчаються на спеціальності “Туризм”] Тернопіль, 2017. 204 с.
- Альтгайм Л. Б. Роль сакральних об’єктів південного заходу Тернопільської області у наданні екскурсійних послуг // Географія, економіка і туризм: національний та міжнародний досвід: матеріали XIII Міжнародної наукової конференції. Львів, 2019. С. 10–15.
- Альтгайм Л. Б. Роль сакральних об’єктів півночі Тернопільської області у наданні екскурсійних послуг // The 1st International scientific and practical conference “Scientific achievements of modern society” (September 11 – 13, 2019). Liverpool, United Kingdom : Cognum Publishing House, 2019. P. 303 – 312.
- Альтгайм Л. Б. Сучасний стан і тенденції екскурсійної діяльності у Тернопільській області // Географія, економіка і туризм: національний та міжнародний досвід: матеріали XIV Міжнародної наукової конференції. Львів, 2020. С. 13 – 18.
- Альтгайм Л. Б. Туристичне краєзнавство: курс лекцій [для студентів географічного факультету, які навчаються на спеціальності “Туризмознавство”]. Тернопіль, 2014. 244 с.
- Бойцун Л. Тернопіль у плині літ. Історико-краєзнавчі замальовки. Тернопіль : Джура, 2003. 392 с.
- Земля Тернопільська. Туристичний путівник. Запросини до мандрівки. Тернопіль : Джура, 2003. 368 с.
- Кришук М. Топоніміка Тернопільщини : навч.-метод. посіб. Тернопіль, 2011. 192с.
- Пангелов Б. П. Організація і проведення туристсько-краєзнавчих подорожей : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2010. 248 с.
- Сердуніч Л. Поетична топоніміка: альманах. Хмельницький, 2015. 228 с.
- Тернопіль. Історичні нариси. Тернопіль : Джура, 2016. 192 с.
- Тернопільщина. Історія міст і сіл: у трьох томах. Тернопіль : Терно-граф, 2014. Том 1. 668 с., іл.
- Тернопільщина. Історія міст і сіл: у трьох томах. Тернопіль : Терно-граф, 2014. Том 2. 692 с., іл.
- Тернопільщина. Історія міст і сіл: у трьох томах. Тернопіль : Терно-граф, 2014. Том 3. 608 с., іл.
- Bordun O., Althaim L. Tourist flows in Ternopil oblast current state and development prospects // Journal of Geography, Politics and Society. 2017. Vol. 7, Issue 3. S. 57–63
- Bordun, O., Althaim L. Wooden Tourist Stamp as an Innovative Souvenir in the Tourist Activity of the Ukraine // Folia Turistica. Krakow, Poland. University of Physical Education. 2020. Vol. 55. P. 117–138.
- Zińko J. Oferty turystyczne jaskiń Naddniestrzańskiego Podola (Ukraina). Materiały 56 Symposiumu Speleologiczne. Podlesice (13–16.10.2022). Podlesice. 2022. S. 98 – 99.

REFERENCES

- Althaim, L. B., Bordun, O.Yu., 2020. Use of geological and geomorphological objects of Podilsk Transnistria in excursion activities. In *Problems of geomorphology and paleogeography of the Ukrainian Carpathians and adjacent territories: collection of scientific works*, 1(11), 230–249. (In Ukrainian).
- Althaim, L. B., 2019. The use of the most attractive sacred objects in the west of the Ternopil region in the provision of excursion services. In *Region – 2019: optimal development strategy: materials of the International Scientific and Practical Conference* (Kharkiv,

- October 16–17, 2019). Kharkiv: KhNU named after V.N. Karazina, 231–234. (In Ukrainian).
- Althaim, L. B., 2020. Use of the natural and recreational potential of the Ternopil region in excursion services. In *Region – 2020: optimal development strategy: materials of the International Scientific and Practical Conference* (Kharkiv, October 8–9, 2020). Kharkiv: KhNU named after V.N. Karazin, 128–132. (In Ukrainian).
- Althaim, L. B., 2017. Organization of excursion services: a course of lectures for students of the Faculty of Geography, studying in the specialty “Tourism”. Ternopil, 204. (In Ukrainian).
- Althaim, L. B., 2019. The role of sacred objects in the southwest of Ternopil region in the provision of excursion services. In *Geography, economy and tourism: national and international experience: materials of the XIII International Scientific Conference*. Lviv, 10–15. (In Ukrainian).
- Althaim, L. B., 2019. The role of sacred objects in the north of the Ternopil region in the provision of excursion services. In *The 1st International scientific and practical conference “Scientific achievements of modern society”* (September 11–13, 2019). Cognum Publishing House, Liverpool, United Kingdom. 303–312. (In Ukrainian).
- Althaim, L. B., 2020. The current state and trends of excursion activities in the Ternopil region. In *Geography, economy and tourism: national and international experience: materials of the XIV International Scientific Conference*. Lviv, 13–18. (In Ukrainian).
- Althaim, L. B., 2014. Tourist local history. *The course of lectures for students of the Faculty of Geography who study in the specialty “Tourism”*. Ternopil, 244. (In Ukrainian).
- Bordun, O., Althaim, L., 2017. Tourist flows in Ternopil oblast current state and development prospects. In *Journal of Geography, Politics and Society*, 7, 3, 57–63 (In Polish).
- Bordun, O., Althaim, L., 2020. A Wooden Tourist Stamp as an Innovative Souvenir in the Tourist Activity of the Ukraine. In *Folia Turistica*, 55. Krakow : University of Physical Education, 117–138. (In Polish).
- Boitsun, L., 2003. Ternopil over the years. *Historical and local history sketches*, Ternopil: Dzhura, 392. (In Ukrainian).
- Ternopil land. 2003. *Tourist guide. Invitations to travel*. Ternopil: Dzhura, 368 (In Ukrainian).
- Kryshchuk, M., 2011. Toponymy of Ternopil region: navch.-metod. posib. Ternopil, 192. (In Ukrainian).
- Pangelov, B. P., 2010. Organization and conduct of tourist and local history trips: *training manual*. Kyiv: Akademydav, 248. (In Ukrainian).
- Serdunych, L., 2015. Poetic toponymy: an almanac. Khmelnytskyi, 228. Ternopil. 2016. *Historical essays*, Ternopil: Dzhura, 192.
- Ternopil region. 2014. History of cities and villages: *in three volumes*. Tom 1. Ternopil: Terno-hraf, 668. (In Ukrainian).
- Ternopil region. 2014. History of cities and villages: *in three volumes*. Tom 2. Ternopil: Terno-hraf, 692. (In Ukrainian).
- Ternopil region. 2014. History of cities and villages: *in three volumes*. Tom 3. Ternopil: Terno-hraf, 608. (In Ukrainian).
- Zińko, J., 2022. Oferty turystyczne jaskiń Naddniestrzańskiego Podola (Ukraina). *Materiały 56 Sympozjum Speleologiczne*. Podlesice, 98–99. (In Polish).